KOLUMBÁN ZSUZSÁNNA*

HÁZASSÁG VAGY EGYÜTTÉLÉS? NÉHÁNY GONDOLAT AZ 1895 ELŐTTI VADHÁZASSÁGI KAPCSOLATOKRÓL UDVARHELY VÁRMEGYÉBEN

Kulcsszavak: *Udvarhely vármegye, család, házasság, vadházasság*

Erdélyben 1895 októberéig, a polgári házasságot bevezető 1894. évi 31. törvénycikk¹ hatályba léptéig a házasságok megkötésének és felbontásának joga az egyházak hatáskörébe tartozott. A különféle felekezetek házasságra vonatkozó szabályainak figyelembevétele nélkül létrehozott „házastársi” kapcsolatok törvénytelennek minősültek mind az egyházi, mind a világi hatóságok szempontjából. Ezekkel a kapcsolatokkal a forrásokban törvénytelen házasság vagy együttélés, hit nélküli, hiten kívüli együttélés vagy vadházasság megnevezés alatt találkozunk.

A vadházasság két félnek a hatályban lévő házasságjogi törvényekben előírtak be nem tartásával, a világi és egyházi hatóságok által el nem fogadott módon való együttélését jelentette. A „törvénytelen társakat” lelki és testi kapcsolat kötötte össze, közös háztartást vezettek, közös gazdaságot tartottak fenn. A vadházasságnak két típusát különböztethetjük meg: vadházasságnak minősült egyfelől a szabad személyek együttélése házassági eskü letétele nélkül, másfelől a már házasságban élő személyek vagy személy újabb kapcsolata, mely anélkül jött létre, hogy az előző, érvényes eskü törvényes felbontást nyert volna. A lényeg tulajdonképpen ugyanaz: a kapcsolat törvénytelensége, mégis el kell választanunk ezeket egymástól, hiszen második formája a házasságtörés bűnét is magában hordozta.

Vadházasságok a korábbi századokban is léteztek, de „nagyobb számú” jelenlétük a Székelyföldön a 19. század második felére tehető, legalábbis ezt sejtetik például az említett időszakból való, főként protestáns egyházi éves beszámolók.² A törvénytelen házasságok elszaporodásának kérdése felmerült az 1902-es tusnádi székely kongresszuson is: a valláserkölcsei élet és teendői kapcsán az evangélikus, református és unitárius felekezetek előadói hívták fel a figyelmet e kapcsolatoknak a cselédttörvény és a polgári házasság bevezetése által is befolyásolt elterjedésére.³

* KOLUMBÁN Zsuzsánna (1978), dr., történész, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely.
E-mail: kzs1978@gmail.com

- 1 *Corpus Juris Hungarici*. Szerk. POMOGYI László. CD-ROM. KJK-KERSZÖV, Bp., 2000. 1894. évi XXXI. tc. a házassági jogról (a továbbiakban CJH).
- 2 *Különfélék*. Keresztény Magvető XIII(1878). 4. sz. 250; *Az unitárius vallásközönség E. Főtanácsának auguszt. 29–31. napjain tartott gyűléséről*. Keresztény Magvető XV(1880). 5. sz. 317; *Az unitáriusok zsinati főtanácsának Vargyason aug. 26–18. napjain tartott gyűléséről*. Keresztény Magvető XVIII(1883). 5. sz. 294.
- 3 *A Székely kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai*. S. a. r. BUDAY Barna. Bp., 1902. 498–527.

Természetesen különbséget kell tennünk az 1895 előtti és utáni időszak közt, hiszen a polgári házasság bevezetésével az egyházi áldást nélkülöző kapcsolat csupán az egyháziak szempontjából minősült törvénytelennek. Jelen írásunkban kizárólag a polgári házasság bevezetése előtti időszakra figyelünk. Vizsgálódásunk Udvarhely vármegyére, pontosabban a vármegye területére eső egyházi közigazgatási egységekre vonatkozik: az udvarhelyi református egyházmegyére, a keresztúri, illetve udvarhelyi központú két unitárius egyházkörre, valamint a székelyudvarhelyi főesperességre. Levéltári források tekintetében egyházi anyakönyveket, egyházlátogatási jegyzőkönyveket és házassági peres iratokat igyekeztünk hasznosítani, melyek közül egyik sem váltotta, válthatta be a hozzá fűzött reményeket, értékelhető statisztika összeállítására alkalmatlanoknak bizonyultak.

VADHÁZASSÁGI KAPCSOLATOK A SZÜLETÉSI ANYAKÖNYVEKBEN

Az anyakönyvekben⁴ a születési adatok vizsgálatakor bukkanhatunk vadházassági kapcsolatokra, természetesen kizárólag olyanokra, amelyekben sor került gyerek(ek) születésére. Az anyakönyvek alapján az egy gyermekkel rendelkező vadházassági kapcsolatokról csak azon esetben szerezhetünk tudomást, ha a lelkész megjegyzésként jelezte a törvénytelen kapcsolat létét. A hasonló bejegyzések a vizsgált időszakban azonban ritkák és félreérthetőek. A vadházassági esetek anyakönyvek alapján történő követésére így csupán egyetlen út kínálkozik: azon több törvénytelen gyereket szülő nők kiszűrése, ahol az apa azonos. Eredményeink a következők:

Egyházközség	Felekezet	Törvénytelen születések összes születéshez viszonyított aránya, 1851–1895 (%)	Vadházassági kapcsolatokhoz köthető születések törvénytelen születésekhez viszonyított aránya, 1851–1895 (%)
Székelyudvarhely	R. k.	13,60	3,06
	Ref.	8,29	11,46
Székelykeresztúr	R. k.	13,88	8,16
	Ref.	11,80	19,27

4 Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala, Csíkszereda (a továbbiakban RNLtHr), Fond 47 – Egyházi anyakönyvek gyűjteménye, Székelyudvarhely: Református egyházi anyakönyvek (adatok Bethlenfalvára, Kadicsfalvára, Szombatfalvára), Ltsz. 446, 448, 452; Római katolikus egyházi anyakönyvek (adatok Szombatfalvára, Árvátfalvára, Patakfalvára, Telekfalvára, Felsőboldogfalvára), Ltsz. 457, 458, 459, 460, 461, 462, 465, 467, 470, 472; Székelykeresztúr: Református egyházi anyakönyvek, Ltsz. 176, 177, 178; Római katolikus egyházi anyakönyvek (adatok Alsóboldogfalva, Betfalva, Csekefalva, Fiafalva, Gagy, Kísgalambfalva, Kiskede, Kissolymos, Magyarandrásfalva, Medesér, Nagykede, Székelyandrásfalva, Rugonfalva, Sárd, Siménfalva, Szentábrahám, Szerderjes, Szentersébet és Újszékely településekre), Ltsz. 181, 182, 183, 185, 186, 187; Unitárius egyházi anyakönyvek, Ltsz. 188, 190, 191, 192; Székelysenterzsébet: Református egyházi anyakönyvek, Ltsz. 225, 226, 227; Székelyderzs: Unitárius egyházi anyakönyvek (adatok Miklósfalvára, Kányádra), Ltsz. 215, 218, 219; Korond: Római katolikus egyházi anyakönyvek, Ltsz. 155, 156, 157, 158, 159, 160.

	Unit. ⁵	11,85	23,95
Korond	R. k. ⁶	13,41	5,98
Szenterzsébet	Ref.	15,79	28,80
Székelyderzs	Unit.	6,00	17,35

Sajnos, az anyakönyvekbe jegyzett adatok minősége, azontúl, hogy lelkész-, felekezet- és időszakfüggő, a lelkész előtt jelentkező személytől szolgáltatott információk által is korlátozott. A törvénytelen gyerekek esetében az apa nevét nagyon sok esetben nem jegyezték le, a más források által tartalmazott adatok visszaellenőrzésekor pedig további hiányok is felfedezhetők. Erre adnak alkalmat például a protestáns eklézsiakövetési listák azon esetekben, mikor az eklézsiakövetésre törvénytelen gyerekeknek akár vadházasságban, akár azon kívül történt nemzése okán került sor.

Az anyakönyvek alapján a törvénytelen születések kis hányadát tudtuk valószínűsíthető vadházassági esetekhez kötni. Adataink természetesen nem fedhetik a valóságot, hiszen egyrészt az egygyerekes vadházassági esetek kizáródtak a felmérésből, másrészt az apák nevének lejegyzésében tapasztalható következetlenségek lehetetlenné teszik e kapcsolatok feltárását. A fentebbi táblázatban kizárólag az 1851–1895 közötti adatok szerepelnek, mivel leválasztottuk a polgári házasság bevezetése utáni időszakot. Ugyanakkor a század első feléből – csupán néhány, 40-es évek végi esettől eltekintve – nem sikerült vadházassági eseteket felfedeznünk. Ez elsősorban az anyakönyvi adatok vezetésének hiányosságaira és nem a vadházassági esetek teljes hiányára vezethető vissza.

A begyűjtött adatok ugyan nem elegendőek következtetések levonására, de kitűnik, hogy a római katolikus közösségekben alacsonyabbak az értékek, mellyel kapcsolatban ismét felmerül a kérdés, hogy valóban e kapcsolatok alacsonyabb számával vagy inkább anyakönyvvezetési sajátosságokkal van dolgunk. Ugyanakkor eltérés figyelhető meg a székelyudvarhelyi egyházközségek és a vidéki jellegű (ideértve a fejlődésében megtört Székelykeresztúrt is) közösségek felekezet-szemponitú összehasonlítása során is, pontosabban az udvarhelyi közösségekben alacsonyabbak az értékek. Ezzel kapcsolatban jelezzük, hogy a keresztúri római katolikus anyakönyv több vidéki közösség adatát tartalmazza.

A legfeltűnőbb a jelentős roma közösséggel rendelkező Szenterzsébet esete. A teljes századra vonatkozóan a törvénytelen születések 37,88%-a olyan nőkhöz kötődik Szenterzsébeten, akik életük során több törvénytelen gyereknek adtak életet, és számításaink szerint e gyerekek 82,35%-a származik valószínűsíthető vadházassági viszonyból. A vizsgált anyakönyvek közül a szenterzsébeti református anyakönyvbe kerültek a legnagyobb arányban lejegyzésre a törvénytelen gyereket nemző apák nevei.

A fentebb elmondottakhoz csupán még annyit fűzünk hozzá, hogy a táblázat utolsó oszlopába helyezett értékek 2–9 gyerekkel rendelkező, tehát több éve törvénytelenül együtt élő párokhoz kapcsolódnak. A törvénytelen születések kapcsán felmerül még a kérdés, hogy azon nők esetében, kik életük során több törvénytelen gyereknek adtak életet, milyen arányban beszélhetünk például szexuális kicsapongásról, és hány nő élhetett valóban vadházassági kapcsolatban?

5 A század második feléből az 1851–1878, 1885, 1888–1894 közötti anyakönyvek maradtak fent.

6 Az 1884. évi anyakönyv nem maradt ránk.

VADHÁZASOK AZ EGYHÁZLÁTOGATÓK ELŐTT

Második forrásunkban, az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben tulajdonképpen minden vadházasságtípussal találkozunk kellene, hiszen az egyházlátogatások során nem csupán az egyház szolgálta, hanem a hívek magatartására is figyeltek. Sajnos, a gyulafehérvári érseki levéltárban őrzött kánoni látogatások jegyzőkönyvei ilyen jellegű adatokat nem tartalmaznak. A protestáns esperesi vizitációs jegyzőkönyvek az udvarhelyi református egyházmegye levéltárában,⁷ valamint a székelykeresztúri unitárius egyházközség levéltárában⁸ őrződtek meg, főként a század első feléből. A jegyzőkönyvek amúgy is hézagos sorára azonban rányomja bélyegét a protestáns egyházfegyelem 19. századi, új, másabb, bizonyos szempontból „gyengébb” időszaka is.

A felvilágosult abszolutizmus-kori rendeleteket követően a házassági és fegyelmi ügyekben illetékes protestáns egyházi fórumok igyekeztek visszatérni a régi munkamódszerekhez, fegyelmezési eljárásokhoz. A század első felében az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben jelen vannak a hívek által feladott botránkoztatók, verekedők, tolvajok, templomkerülők, káromkodók, törvénytelen gyerekek életet adók, különélő házasságok stb., és az egyházlátogatások során sor került a korábbi században használt büntetések kirovására is, az eklézsiakövetés, kiközösítés és ligázás⁹ mellett a világi hatóságoknak „testi büntetésre” való átadásra. A század második felére a botránkoztatók listája a szexuális bűnök elkövetőire, majd a vadházasságokra korlátozódott, és egyre inkább a lelkész által nyilvántartott személyek kerültek az egyházlátogatók elé és a jegyzőkönyvekbe. Ezzel párhuzamosan általánossá váltak a pénzbeli büntetések, a fegyelmi eljárás során pedig az oktatás, szelíd dorgálás útján történő nevelés került előtérbe. Az eklézsia megkövetésének bűnösök felé intézett kérésével ugyan a teljes század folyamán találkozunk, de ennek kivitelezéséről, a paplakon, néhány tanú jelenlétében is elvégezhető formájáról forrásaink már szűkszavúan vallanak.

A református egyházmegye 19. századi (1801–11, 1829, 1838, 1841–43, 1846, 1852, 1854, 1859, 1860, 1863, 1865, 1868, 1877) egyházlátogatási jegyzőkönyvei összesen 52 vadházasságról tesznek említést, melyből 25 esetet jegyeztek a század második feléből való protokollumokba. A keresztúri unitárius egyházköri vizitációs jegyzőkönyvekben a század első feléből (1801–05, 1843–45) 7, az Udvarhely-körében (1801–02, 1844–50) pedig 5 vadházasságban élő párt találtunk. Az unitárius egyházkörökben a század második felében a vadházassági kapcsolatban élőkre korlátozódott a botránkoztatók felmérése. A jegyzőkönyvekből eltűnnek a káromkodók, templomkerülők stb., az egyházlátogatók csupán általánosan jegyzik meg, hogy vadházassági eset több van, illetve vázlatosan beszámolnak törvényesítésük sikertelen vagy sikeres voltáról, a törvényessé tett kapcsolatok számáról. E jegyzőkönyvek esetében tulajdonképpen már a pontos adatok hiánya a beszédes. A század második feléből református

7 Udvarhelyi Református Egyházmegye Levéltára, Székelyudvarhely (a továbbiakban URELt), Vizitációs jegyzőkönyvek, 11. köt. 1800–1811, 15. köt. 1829, 18. köt. 1838, 22. köt. 1841, 19. köt. 1842, 25. köt. 1843, 20. köt. 1846, 21. köt. 1852, 23. köt. 1854, 17. köt. 1859, 24. köt. 1860, szám nélkül: 1863, 1865, 1868, 1877.

8 Székelykeresztúri Unitárius Egyházközség Levéltára, Székelykeresztúr (a továbbiakban SzUELt), Udvarhelyi unitárius egyházkör vizsgálószéki jegyzőkönyvei, 4. köt. 1795–1802, 10. köt. 1844–1850, szám nélkül: 1859, 1863, 1864, 1865, 1866, 1867 (töredék), 1868, 1869; Keresztúri unitárius egyházkör vizsgálószéki jegyzőkönyvei, 1799–1803, 1804–1805, 1843–1845, 1893, 1894, 1895.

9 Ti. a házasságkötéshez való jog korlátozása.

egyházlátogatási jegyzőkönyv csupán nyolc évből áll rendelkezésünkre, melyek alapján az unitárius jegyzőkönyvek tartalmához hasonlóakat tapasztalhatunk. Megemlítendő, hogy az erdélyi református egyházkerület 1888-ban használatra bocsátott – a *canonica visitatio* reformját is tartalmazó – egyházi törvénytára az egyházlátogatási kérdések közt korábban a botránkozató személyekre vonatkozó kérdés helyett már a következőt tartalmazza: „*Sűrű-e a vizsályos házasság és a törvénytelen együttélés, s a botrányos életűekkel szemben minő intézkedések történtek?*”¹⁰

A vizitációs jegyzőkönyvek adatai alapján a vadházas személyekről igen keveset tudhatunk meg. Lakhelyük tekintetében megfigyelhetünk olyan helységeket, melyek gyakrabban szerepelnek (például Senterzsébet, Fiafava, Nagysolymos, Alsósófalva, Farcád), míg más települések törvénytelen kapcsolatoktól menteseknek tűnnek. Azonban, például ha a válóperes iratokban jelentkező vadházassági eseteket visszaellenőrizzük az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben, megbizonyosodhatunk arról, hogy a vadházasságban élő párok nem mindig kerültek az egyházlátogatók elé.

Az adatok csekély volta miatt a vadházassági kapcsolatokat nem sikerült például felekezeti szempontból vegyes vagy éppen tiszta protestáns településekhez kötni. A vadházasságban élők nemzetiségének vizsgálata is korlátozott. Bár a vadházasságok kapcsán többször felbukkanó települések közül néhány jelentősebb roma lakossággal rendelkezik, következtetéseket nem vonhatunk le.

A vizitációs jegyzőkönyvek által szolgáltatott adatok statisztikailag hasznosíthatatlanok, viszont jól tükrözik az egyház vadházasságokkal szembeni magatartását, mely kérdésre az alábbiakban visszatérünk.

VADHÁZASSÁG OKÁN VÁLÓ SZEMÉLYEK

Harmadik forráscsoportunkban, a válóperes iratokban érvényes házassági kapcsolatukat fel nem bontó, de ezzel párhuzamosan más személlyel törvénytelen kapcsolatban élő vadházas egyénnel találkozunk. E kapcsolatok magukban hordozták a házasságtörés bűnét is.

A római katolikus egyházjogban az érvényes házasság felbonthatatlanságának elve érvényesült, a feleket csupán ágytól és asztaltól való elválasztásra bocsátották. A Püspöki Szent-szék Gyulafehérváron őrzött, teljes egyházmegyére kiterjedő, tekintélyes mennyiségű irat-anyagát¹¹ rendezési elvei okán nem állt módunkban kutatni. Az udvarhelyi katolikus gyűjtő-levéltárban az egyes plébániák esetében felleltük a házassági konfliktusok töredékes iratait, például ágytól és asztaltól való elválasztást kezdeményező kéréseket, tanúvallomásokat vagy a felekezeti szempontból vegyes házasságok esetében válási iratokat is. Ezek azonban csupán annyira elegendők, hogy megbizonyosodjunk: a házassági konfliktusok kapcsán a vizsgált időszakban a katolikus egyház ugyanolyan helyzetekkel szembesült, mint a protestáns egyhá-

10 Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházi törvényeinek és szabályrendeleteinek tára. I. Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület, Kvár, 1888. 50.

11 Szőgi László: *A Gyulafehérvári Érseki levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus levéltára I. 1429–2000. Repertórium*. ELTE Egyetemi Levéltár–Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség, Gyulafehérvár–Bp., 2006. 120–121.

zak.¹² Itt említhetjük a korondi lelkésznek 1858-ban a járási elnökhöz intézett jelentését, mely szerint: „Eddig tett sokszori jelentéseim s panaszaimból méltóztat tudni, hogy Korondon sokan vannak a hitetlenül együtt élők, kiknek száma most is naponta szaporodik. Ezek összekelnek cigányosan, hogy szabad személyeknek tekintetvén, köz- és községi terhek alá ne essenek. Tészik ezt most különösen az ideiglenesen elbocsátott katonák és mások is”.¹³

A református egyházmegye és a két unitárius egyházkör esetében gazdagabb iratanyag áll a rendelkezésünkre. Az erdélyi református egyházon belül a válóperek 1868-ig a parciális zsinatok (pontosabban az azok „keretében” működő esperesi szentszékek), 1868-tól 1895-ig pedig az egyházmegyei házassági törvényszékek hatáskörébe tartoztak.¹⁴ A református parciális zsinati protokollumokba (1801–1806, 1813–1868)¹⁵ a perfelvétel ténye, a tárgyalások jegyzőkönyvei, valamint a tárgyalások során hozott ítéletek kerültek bejegyzésre. Tehát ismerjük a per kezdetének idejét, a válni akaró felek nevét, lakhelyét és felekezeti hovatartozását, a házastársi konfliktusok okait, az első fokon hozott ítéletet, beleértve az esetleg kiszabott büntetést is. Itt utalnunk kell arra, hogy az említett protokollumokba jegyzetekre hatással voltak a század közepének eseményei. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején nem volt lehetőség az esetek korábbiakhoz hasonló alapos kivizsgálására, a forradalom után pedig a válóperek megnövekedett számával küzdött az említett fórum. Ebben az időszakban, egészen a házassági törvényszék felállításáig általánossá és röviddé vált bejegyzésekkel találkozunk, az ítélet a legtöbb esetben a halálos gyűlölet okán kimondott ágytól és asztaltól való ideiglenes elválasztás, majd – ennek sikertelenségét követően – a hűtlen elhagyás miatt a válás. Az 1868-tól felállított házassági törvényszék iratsomagjai¹⁶ a parciális zsinati jegyzőkönyvekhez viszonyítva gazdagabbak adatokban. Megőrződtek a váló felek által beadott iratok és más járulékos dokumentumok: házassági és születési bizonylatok, békepróbáról kiadott, illetve szegénységi és erkölcsi bizonyítványok, esetenként hozománylevelek, különvető levelek és tanúvallomások.

Az unitárius egyházkörökben a válóperek a quindenális vagy alpapi szék előtt zajlottak, melynek hatáskörébe tartoztak – a református parciális zsinatokhoz hasonlóan – a házassági konfliktusok mellett a gyerekek törvénytelen vagy törvényes voltának megállapítása, az úgynevezett terhesítési esetek is.¹⁷ A székelykeresztúri unitárius egyházközség levéltárában az Udvarhely-köri papi széki jegyzőkönyvek a 19. századból az 1801–1858, illetve 1886–1895 közötti időszakra vonatkozóan őrződtek meg.¹⁸ A Keresztúr-körök 1852-től 1895-ig terjed-

12 Csak példaként: Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltára (a továbbiakban GyFL SzGyLt), Böződújfalu, 647/b. Plébániai iratok, 3. doboz, 1867; 4. doboz, 1873.

13 GyFL SzGyLt, Korond, 668/b. Plébániai iratok, 1. doboz, 51/1858. ered. sz. alatt.

14 Az első fokon hozott ítéletek vizsgálatra a generális zsinathoz, majd 1868-tól a kolozsvári házassági főtörvényszékhez kerültek.

15 URELt, Parciális zsinati jegyzőkönyvek, 7. köt. 1800–1806, 8. köt. 1813–1821, 10. köt. 1822–1835, 14. köt. 1836–1848, 26. köt. 1849–1858, 12. köt. 1858–1874.

16 URELt, Válóperes iratok, 1867–1895 (1867–1892 között évi egy csomó, 1893–1895 között évi 2 csomó).

17 Fellebbviteli fórum a főpapi törvényszék, a kolozsvári székhelyű Egyházi Képviselő Tanács.

18 SzUELt, Udvarhely-köri alpapi széki jegyzőkönyvek, 4. köt. 1797–1807, 5. köt. 1807–1812, 6. köt. 1813–1838, 7. köt. 1839–1858, szám nélkül: 1886–1895.

nek.¹⁹ E jegyzőkönyvekbe foglalt adatok a református parciális zsinati jegyzőkönyvekbe írtakhoz hasonlóak.

A válóperes forrásanyaggal kapcsolatban feltehető a kérdés, hogy mennyire tekinthetők a társadalmi valóság hű tükrének, hiszen a benne foglaltakat egyrészt a váló felek „túlzásai”, másrészt az illetékes fórumok munkamódszerei, a házasságjogi szabályokba foglaltak befolyásolták. Nyilvánvaló, hogy e forrástípust csupán az egyházi házassági törvények és az illetékes fórumok munkamódszerének ismeretében kutathatjuk. A történésekhez való közelítéskor segítséget nyújt a váló felek által előadottaknak a tanúvallomásokkal való összevetése. Megjegyezzük, hogy a 19. században a protestáns közösségekben a válás nem volt ugyan egy mindennapos esemény, de az elvált személyekre nem tekintettek deviansokként. A házassági kapcsolat szabályozott és nyilvános módon való felbontása elfogadottabb volt a közösség számára, mint a zavart, konfliktusokat és netán botránkozást keltő, kiegyensúlyozatlan kapcsolatok. A válás egyfajta „rendcsinálásnak” minősült, melynek következménye az ellentétek tisztázása, a bűnös megbüntetése, a nyilvános bocsánatkérés és adás (ekleziaskövetés), út volt a családon belüli, illetve személyek és közösség közt kialakult konfliktus feloldására.

Az illetékes református fórumok munkálataik során Bod Péter 1763-ban közreadott, *Synopsis iuris connubialis* című,²⁰ házassági jogszabályokat összegző munkájára támaszkodtak, mely 1836-ban Benkő László fordításában is kiadásra került.²¹ Bod Péter házassági törvényrajzát az unitárius fórumok is használták, ugyanakkor nagy hatással volt az unitárius házassági jog alakulására. Az alpai székek jegyzőkönyveiben „*Manuductio*”-ként említve gyakran felbukkan a Szentábrahámi Mihálynak tulajdonított *Brevis Manuductio ad Consuetum Processum Fori Ecclesiastici* című, kéziratban maradt egyházjogi munka.²² A református egyházkerületben még 1882-ben került sor utasítás kiadására válóperek ellátására nézve,²³ az *Unitárius egyházi törvény a házassági jogról*²⁴ pedig 1889-ben jelent meg.

A sorolt munkák elválási okokra vonatkozó artikulusait vizsgálva, megfigyelhetjük, hogy a vadházasság nem jelenik meg ténylegesen egyik esetben sem válóokként. A református házasságjogi szabályok szerint a válás első oka a paráznaság, házasságtörés, az 1889-es unitárius egyházi törvényben a házastárs élete ellen való törés után ugyancsak ez jelenik meg. Ennek következménye, hogy az illetékes fórumok vadházasság fennálltakor is nősparáznaság okán bontották fel a házasságot. Viszont e kapcsolattípus nagyobb számban történő felbukkanásával a református házassági törvényszék ítéleteiben a paráznaság bűnének elkövetése mellett pontosításra került, hogy ehhez vadházassági kötelék fennállta vezetett. Az unitárius fórumok azonban továbbra is inkább paráznaság vagy akár hűtlen elhagyás okán döntöttek az elválasz-

19 SzUELt, Keresztúr-köri alpai széki jegyzőkönyvek, 1852–1861, 1862–1872, 1872–1877, 1877–1887, 1888–1895.

20 Petrus Bod: *Synopsis iuris connubialis seu tractatus de iure connubiorum*. Cibinii, 1763.

21 Bod Péter: *Házassági törvényrajz vagy házassági törvényekről való tanítás*. Kvár, 1836 (a továbbiakban Bod: *Házassági törvényrajz*).

22 Több másolata fellelhető a marosvásárhelyi Teleki Tékában, valószínűleg az alpai székek tagjai másolták saját használatra. Az általunk tanulmányozott példány eredetileg a Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium tulajdonában volt. A kötet borítóján a *Manuductio et Disciplina ecclesiastica* cím olvasható, jelzete MS 0598. Lásd bővebben KOLUMBÁN Zsuzsánna: *Adatok a 19. századi erdélyi unitárius válóperes iratok kutatásához = A Csíki Székely Múzeum Évkönyve X.* Szerk. SALLÓ Szilárd. Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 2014. 171–187.

23 *Utasítás a házassági válóügyek ellátására nézve az erdélyi evang. reform. egyházkerületben*. Kvár, 1882.

24 *Unitárius egyházi törvény a házassági jogról*. Kvár, 1889.

tás mellett, még akkor is, ha a vadházasság létét már törvénytelen gyerek születése bizonyította. Tehát, bár a protestáns egyházi házasságjogi előírások kevés eltéréssel azonosak voltak, az illetékes fórumok munkamódszere különbözött.

A peres felek elválásztásukat soha nem egyetlen ok alapján kérték, hiszen események sorozata állt a házastársi ellentétek hátterében. Az illetékes intézmények viszont mindig a leg súlyosabbnak minősített alapján hozták ítéletüket, ugyanakkor, ha létezett olyan ok, mely a házasságot érvénytelenné tette, akkor az alapján döntöttek. Például, ha egy személy válópert indított társa paráznsága vagy vadházassága okán, viszont az bizonyította, hogy nem szabad akaratból házasodott, a kapcsolatot erőltetés miatt érvénytelenítették, és nem a paráznság okán bontották fel. Alábbi összesítésünk, mely az első fokon hozott ítéletben a válás kimondására alapot adó okok figyelembevételével készült, a fentebbiek alapján értelmezendő.

	Udvarhelyi református egyházmegye 1801–1806, 1813–1895	Keresztúri unitárius egyházkör 1852–1895	Udvarhelyi unitárius egyházkör 1801–1858, 1887–1895
Válások száma	2424	720	474
Vadházasság okán kimondott válások száma	183	15	11
Vadházasság fél	Nő	80	7
	Férfi	103	8
	Mindkettő		2 (4 személy)

	Vadházasság nő		Vadházasság férfi	
Udvarhelyi református egyházmegye	Összesen	Vadházasságban született gyerekekkel	Összesen	Vadházasságban született gyerekekkel
1801–1806, 1813–1850	10	5	15	3
1851–1895	70	26	88	21

A református illetékes intézmények 1801–1806, 1813–1895 között 80 esetben mondtak ki válást nő, 103 esetben férfi vadházassága okán. Ebből 1880–1895 között összesen 126 döntés született. A törvénytelen együttélések által okozott válások száma először 1880-ban haladta meg a paráznság okán kimondott ítéletek számát. Amint láthatjuk, a vadházassági esetek száma a nőknél alacsonyabb, melynek valószínű magyarázata, hogy a nők esetében az új kapcsolat kialakításkor inkább jelenthetett hátrányt a házasság fennállta, gyerekek megléte, a rokonok, család erőteljesebben érvényesülő befolyása.

A református házassági törvényszék irataiban (1868–1895) fellelhető vadházasságok személyek lakhelyét vizsgálva – akárcsak a vizitációs jegyzőkönyvekben –, egyes településekkel gyakrabban találkozunk, mások neve viszont egyáltalán nem bukkan fel. Nyilván egyetlen település esetében sem beszélhetünk magas értékekről, csupán Alsórákosról és Etédéről kerül ki az említett időszakból 10-nél több vadházasság személy, Petekről 9, Keresztúrról 7, Udvarhelyről 6, Agyagfalva, Moha, Bágy, Kányád és Szentertzsébet esetében pedig 5–5 vadházasság személyt sikerült azonosítani. A vadházasságok esetek évenkénti összesített értékei viszont nem minősít

hetőek jelentékteleneknek, ha figyelembe vesszük, hogy van év, mikor az egyházmegye területén a válások 39%-ának hátterében vadházassági kapcsolatok álltak.

A vadházasság okán felbomlott házasságokat vizsgálva, a váló felek életkora vagy a házasság tartama kapcsán nem figyelhetünk meg jelentősebb eltéréseket a váló felekre általában jellemzőkhez viszonyítva. A legtöbb vadházasság által okozott válás 6 évnél kevesebbet tartó házasság esetében történt meg.²⁵ A vadházasság okán felbomlott kapcsolatok esetében nyilván a házasság már csak jogilag létezett, de a házastársak esetenként már évek óta nem éltek együtt, amit több esetben a törvénytelen gyerekek (melyek száma elérhette akár a négyet is) megléte bizonyított.

A peres felek és tanúk által feladottakra figyelve, a házasságot követő első hat évben kialakult vadházasságok hátterében a legtöbb esetben a szülők által szervezett házasság, korábbi kapcsolatok felelevenítése állt, míg a hosszabb ideig fennálló házasságoknál a szétköltözést és vadházassági kapcsolatot agresszivitás, alkoholizmus, gazdaság és háztartás elhanyagolása, paráznság előzte meg. A vadházasság okán felbontott házasságok peres irataiban, főként a 80-as évektől egyre gyakrabban találkozunk az egyik házastárs idénymunkára, szolgálatra – főként Romániába – való távozásával. Valamely fél – főként hosszú idejű – távolléte mindig kedvezett a vadházasságok kialakulásának.

A vadházasság okán felbomló családok kebelében végbemenő eseményeket sűrítve a következőképpen összegezhetjük: a házasságot követően vagy egy bizonyos ideig tartó együttélés után korábbi kapcsolat, nézeteltérések, valamely fél agresszív viselkedése, elégedetlensége, paráznsága okán a nő önként vagy házastársától elkergetve szüleihez vagy szeretőjéhez költözött (azzal vadházasságra lépve), esetleg szolgálonak szegődött. Az egyedül maradt férfi egy más nőt vitt házához, akivel mint feleségével, tehát vadházasságban folytatta életét. Találkozunk olyan esetekkel, mikor az újonnan hozott asszonyt a per során szolgálóként említik. Bár nem valószínű, hogy a tusnádi kongresszuson is említett cselédtörvény²⁶ befolyásolta volna a vadházasságok elterjedését, talán mégsem minden realitástól mentes a cselédkönyvnek a törvénytenség birodalmába vezető útlevélként történő titulálása a korabeliek által. A szolgálóként említett asszony valódi státusára a tanúk világítanak rá: az úgynevezett cselédet a ház ura felkontyoltatta, hozományával együtt, lakodalmi menettel költöztette házába, egy ágyban hálanak, közös háztartást vezetnek, közös gyerekek születtek, a szüléshez bábát a férfi hívott, a gyereket magáénak ismerte.²⁷

Vadházasság akkor alakult ki, ha a megkülönböztést követően a felek valamilyen ok – például egyik fél agresszivitása, család, rokonok befolyása, anyagi nehézségek (a válóper költségei az esetleges büntetésekkel együtt elérhették a 90 forintot) – miatt nem kezdeményezték a válást. Az idénymunkára, szolgálatra távozottak esetében – kevésbé az otthonmaradt, gyakrabban a távozott fél vadházasságáról – csupán levél vagy ismerősök által értesült az elhagyott társ, a válóper elindítása a távolság, gazdasági nehézségek vagy a távozott fél pontos lakhelyének ismeretlen volta okán késlekedett, a határon kívülre távozottak esetében a család, közöség ellenőrző ereje is kevesebb befolyással bírt.

25 De a vadházasság okán felbontott házasságok 30%-a több mint 10 évvel korábban kötött házasság. Jogilag 25 évig fennálló házasságot is bontottak fel vadházasság okán.

26 CJH 1876. évi XIII. tc. a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról.

27 URELt, Válóperes iratok, 1870/21, 1874/7, 1875/13, 1877/5, 1879/25, 1883/11, 1884/27, 1885/34, 1890/27, 1891/8, 1893/2, 1894/11, 1895/54.

AZ EGYHÁZAK VADHÁZASSÁGGAL SZEMBENI VISZONYULÁSA

Az egyházak – felekezettől függetlenül – a felszámolás céljával léptek fel a vadházasságokkal szemben, melyhez igénybe vették a polgári hatóságok segítségét is.

A protestánsok esetében a törvénytelen kapcsolatok követésére lehetőséget elsősorban az esperesi vizitációk adtak, a cél pedig a törvénytelenül együtt élők összeházasítása volt. Bod Péter házassági törvényrajza szerint: *„ha valaki hosszas együttéléssel, mint feleségével, úgy lakott együtt valamely asszonnyal, kit mindazáltal egyházi módossággal el nem vett vala, ha közönségesen megtudatik, nem hagyhatja azt el, hanem erőltetni kell az egyházi összeköttetésre és együttlakásra”*.²⁸

Mivel a vadházassági kapcsolat a parázناسág vétkének ismételt elkövetését jelentette, az egyházlátogatások során vagy az esperesi szentszék ülésein a parázناسági esetekben kirovandó büntetést kellett volna alkalmazni. A házassági törvényrajz szerint a házasságtörőt az ártatlan fél holtáig (tudniillik az elhagyott házastárs holtáig) özvegyiségi kötelékbe kell vetni.²⁹ Ennek ellenére a teljes század folyamán egyfajta „engedékenységet” figyelhetünk meg a protestáns egyházi fórumok részéről a vadházasságokkal szemben, pontosabban a büntetések lépésenkénti alkalmazását, annak megfelelően, hogy az illetők hajlandók voltak-e az egyház által kijelölt irányt követni. A házasságtörők esetében is inkább csak a század elején került sor ligázásra, amely alól a püspök adhatott felmentést, *„mivel jobb tisztességes házasságban élni, mint magát a firtelmeskedésre adni. Hogy a nagyobb rosszat ki lehessen kerülni”*.³⁰

Amint említettük, a cél a kapcsolatok törvényessé tétele volt, a vadházások összeházasítása és a született gyerekek törvényesítése, a házasságban élők előző házasságának helyreállítása vagy törvényes felbontása, majd az új kapcsolat házasság általi törvényesítése az újabb törvénytelenések elkerülése végett. Az eklézsiakövetés általános jellegű kirovása mellett így valójában a vadházások akkor számíthattak a további büntetések, kiközösítés, ligázás, világi hatóságoknak testi vagy más jellegű büntetésre való átadás alkalmazására, ha megtagadták a házasságkötést, vagy valóperüket az egyházi hatóságok által meghatározott határidőn belül el nem indították, ugyanakkor vadházas társuktól sem távoztak el.

Jellemző például egy vadházasságban élő, 1882-ben váló férfi esete, kinél – hosszú szünet után – utoljára találtuk a ligázás általi büntetést a református házassági törvényszék irataiban. A feleségét elhagyó férfi 1880-ban törvénytelen gyerek nemzése miatt ekléziát követett, a gyereket magáénak ismerte, de válóperét el nem indította. Következésképpen az elhagyott feleség által elindított válóper zárásakor a férfit törvénytelen társára nézve ligázták.³¹ Egy 1893-ban záruló válóper esetében az 1878-ban házasságot kötött felek már 9 éve (1884-től) nem laktak együtt, megkülönböztetésüket követően mindketten vadházasságra léptek. Törvénytelen kapcsolatuk kezdetén, valószínűleg eklézsiakövetés után, egyházi kérésre a vadházásokat világi hatóságok elé állították, így a peres iratok közé került a szolgabíró 1885-ös határozata, mely által *„kötelezve volt Boldizsár József, hogy törvénytelen nejét, Zolti Annát magától eltávolítsa 30 napi fogság büntetés terhe alatt, azt azonban makacsul nem teljesítette, minek folytán hatósági ellenszegülésért ezennel 30 napi fogsággal büntettetik, mit a megye börtönében, vagyontalansága miatt közkölségen köteles kiállani. Zolti Anna azonnal illetékes községébe, Oláhfaluba eltoloncolta-*

28 Bod: *Házassági törvényrajz* 101.

29 Uo. 112.

30 Uo. 114.

31 URELt, Válóperes iratok, 1882/16.

tik. Boldizsár József figyelmeztetik, hogy ha fogsága kiállása után 8 nap alatt törvényes feleségéhez vissza nem áll vagy válópert nem indít, újabb 30 napra el fog záratni”.³²

A század utolsó évtizedeiben az egyházlátogatások a hívek erkölcsi életének vizsgálatakor szinte kizárólag a vadházassági esetek kiszűrésére és a törvénytelenül együtt élő felek törvényes összekelésre való bírására összpontosítottak. A várt eredmény azonban elmaradt. Amint az unitárius egyházlátogatási jegyzőkönyvekben is találjuk: „A fegyelmi bíróságban változás nem történt. Ezen bíróság működése fegyelmi ügyek hiánya miatt tárgytalan volt. Voltak és vannak ugyan vadházasságok, de az ezekkel szembeni kényszereljárás a helyi viszonyok miatt lehetőséget nem volt”.³³

Vizsgálódásunk során a római katolikus felekezetűekre sikerült a legkevesebb adatot összegyűjtenünk. A fellelhető források alapján azonban úgy tűnik, hogy a katolikus egyház a protestánsokhoz hasonlóan gondokkal szembesülhetett. A katolikus egyház vadházasságokkal szembeni álláspontja nyilván nem lehetett a protestánsok esetében leírtakkal azonos, hiszen a házasságtörő vadházások kapcsolatának törvényesítése nem lehetett cél az érvényesen kötött házasságok felbonthatatlanságának elve okán.

A vadházasságokra való figyelés intenzívebbé a 80-as évek elején vált.³⁴ Egy 1884-ben kiadott püspöki körlevél a lelkészeket a vadházasságok elleni fellépésre szólította fel: „Szomorúan tapasztalván, hogy az egyházi fegyelem meglazulása folytán más bűnök mellett a vadházasságok (concubinátusok) is a hitközségekben rémítő nagy mértékben terjednek, értesülvén arról is, hogy ha a buzgó lelkész valamely községben erélyesen lép föl a vadházasságban élők ellen, az ilyenek más községekbe hívatkoznak, hol az olyanok eltűnnek. A keresztény házasság szentségének, mint a közkerkölség fönntartása legszilárdabb alapjának, mint a családi és társadalmi jólét legerősebb támaszának megőrzése, híveinknek az örök kárhozattól, nemzetünknek a teljes elsatnyulástól való megmentése tekintetéből szent kötelességünknek kell tartanunk a vadházasságok keletkezésének megakadályozására, terjedésének meggátolására és a keletkezettek megszüntetésére minden lehető eszközt fölhasználnunk. Az egyházi törvények, melyek az ágyasságokat szigorú egyházi büntetés terhe alatt tiltják, ismeretese a lelkészkezdő papság előtt. Ily bűnös, az államra nézve is veszélyes életviszonyúak meggátolására az illető törvényhatóságok is segéd kezét nyújtanak. Ennélfogva a főtisztelendő esperesi hivatalt, a tisztelt kerületi papságot föl hívom, hogy a vadházasságok ellen, hol csak lehet, szószéken, korona és más hitközségi gyűlésekben erélyesen felszólaljon, egyetértve a politikai hatóságokkal, hasson oda, hogy bűnös és közbotrányú együttéléstől eltiltassanak, különösen meghagyom, hogy a vadházasságban és házasságtörési viszonyban élők kipuhatoltatván, a lelkipásztori tapintat nyújtotta módokkal bűnös életük megszüntetésére felhívassanak. A vonakodók jegyzékbe veendők, a jegyzék a szolgabírói hivataloknak – azon megtalálással, hogy mint a közkerkölség öre, azon botrányos életviszonyok megszüntetését hatóságilag eszközölni szíveskedjék – átadandó, egyúttal pedig azon jegyzék nekem is bemutatandó”.³⁵

32 Uo. 1893/12.

33 SzUELt, Székelykeresztúr-köri „Esperesi vizsgálati jegyzőkönyv 1893-ról”. Újszékely, 1894. jan. 15. 1.

34 Erre befolyással lehetett a polgári házasság bevezetése kapcsán zajló tárgyalások is, hiszen a katolikus egyház többek közt a vadházasságok elleni küzdelem lehetetlenné válását hozta fel érvként a polgári házasság bevezetése ellen.

35 Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltára, Csomafalvi plébánia iratai, 606/f. Tematikusan rendezett kötetek, 3. doboz, b. Püspöki rendeletek protokolluma 1861–1927. 874. sz.

A teendőkre nézve a körlevél a *Közművelődés* 1883. évi folyamában közzétett utasítás figyelembevételét ajánlja, mely a Pécs megyei alispán 1882. évi válaszát tartalmazza a dunaszekcsői plébános vadházasságok tárgyában feltett kérdésére.³⁶ Eszerint, mivel a belügyminisztérium részéről az 1882. évi 41 492. számú, vadházasságok tárgyában kelt rendelet irányadást nem tartalmaz, a vadházasságok tényének kipuhatolása az egyháziak feladatkörébe tartozik, a polgári hatósági eljárás az egyházi hatóság általi megkeresés után történhet. Továbbá áttekintésre kerültek a törvények, melyek alapján bizonyos helyzetekben a vadházasságokkal szemben hatósági intézkedés és felügyelet kérhető.

A püspök által megfogalmazottaknak megfelelően a fentebbi rendelet tárgyalásra került az udvarhelyi esperesi kerületi papság koronagyűlésén 1884. október 9-én.³⁷

Id. Daniel Gábornak,³⁸ Udvarhely vármegye főispánjának kéziratban maradt, az 1861 és 1899 közti udvarhelyszéki, majd Udvarhely vármegyei történeteket követő írása szerint a fentebb említett püspöki körlevél a vármegye vezetőségéhez is eljutott, a vadházasságok kérdése 1882-ben és 1884-ben is terítékre került.³⁹ Udvarhely vármegyében, akárcsak más megyékben,⁴⁰ 1884-ben a vadházasságok tárgyában rendeletet adtak ki,⁴¹ melynek szövege – mivel az alispáni iratok 1899-ig nem őrződtek meg – egyelőre ismeretlen előttünk.

A KÖZÖSSÉG VADHÁZASOKHOZ VALÓ VISZONYULÁSA

A lakosság vadházasságokkal kapcsolatos véleménye nagyban különbözött az egyháztól. Ez leginkább a peres iratok tanúvallomásaiból hámozható ki, de tartalmaznak ilyen vonatkozású adatokat az egyházvizsgálati, parciális zsinati és alpapi széki jegyzőkönyvek is. A század második felében a vadházasságokat nem tartották követendő példának, de valójában devianciának sem. A törvénytelen együttélési eseteken belül pedig inkább elfogadott volt a független személyek közti együttélés, továbbá a házassági kapcsolatát fel nem bontó férfi és független nő közti párosítás. Határozott ellenvetés tanúk részéről csak a vegyes, roma–magyar kapcsolatok esetében fogalmazódott meg.

36 *Vadházasságok iránti intézkedés közegészségi szempontból.* *Közművelődés* VI(1883). 15. sz. 134.

37 GyFL SzGyLt, Udvarhelyi főesperesség iratai, 639/b. Tematikusan rendezett kötetek, 1. doboz, d. Az udvarhelyi róm. kat. esperesi kerület koronagyűléseinek jegyzőkönyve 1881-től 1914-ig. 1884. okt. 9.

38 Id. Daniel Gábor (1824–1915) udvarhelyszéki főkirálybíró, majd Udvarhely vármegyei főispán.

39 Daniel Gábor: *Udvarhely megyei események az 1875-ik évtől kezdve az 1898. év végéig.* Haáz Rezső Múzeum (Székelyudvarhely), Ltsz. 2438/2. 1882: „A vadházasságok megszüntetése iránt kiküldött bizottság javaslata elfogadatulván, ez több megyék figyelmét felkeltette. Ha nem is teljes, de mégis volt ennek némi sikere”. Később a margóra beszúrva: „Felirat intéztetett ezen ügyben a képviselőházhoz, de annak eredménye nem lévén, az alispán közigazgatási úton bocsátott ki rendeletet 1884. december 11-én [...]”. Püspöki körlevél átvételéről lásd még: RNLtHr, Fond 43 – Udvarhely vármegye iratai, Alispáni hivatal, Alispáni jegyzőkönyv 1884. évre. Ltsz. 20. Beadv. sz. 3327. A Daniel által említett feliratra vonatkozóan lásd uo. 1882. évi alispáni beadványi jegyzőkönyv. Ltsz. 14. Beadv. sz. 5096, 10 794.

40 RNLtHr, Fond 43 – Udvarhely vármegye iratai, Alispáni hivatal, Alispáni jegyzőkönyv 1884. évre. Ltsz. 20. Beadv. sz. 6650.

41 Uo. Beadv. sz. 10 816.

E kapcsolatok elfogadottságát segítette közismert, stabil és átlátható jellegük. Nem voltak titkosak, hiszen az együtt élő felek közös gazdaságot tartottak fenn, továbbá nem minősültek társaikat sűrűn váltó, kicsapongó paráznáknak, hiszen kapcsolatuk hosszantartó volt, csak nem az érvényes házasságjogi előírásoknak megfelelően jött létre. A vadházasságban élő személyeket elsősorban nem a kapcsolatuk törvénytelen volta alapján ítélték meg, hanem mint mindenki mást, mindennapi életvitelük jellemzői szerint: csendesen, békésen egymás mellett élők, szorgalmas gazda és gazdasszony, hűséges társak, gyerekekről gondoskodó szülők stb.

Megemlítendő, hogy amint a peres iratok tanúvallomásaiból kiderül, a vadházasságot választók összeköltözkéskor nagyon gyakran megtartották a házasságkötéshez kapcsolódó népi rituálékat: az új asszony lakodalmi menettel, hozományával költözött új társához, bekontyolták, ünnepséget tartottak, sor került az új társaknak járó jókívánságokra, stb.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A vadházassági kapcsolatok statisztikai felmérése az általunk vizsgált források alapján lehetetlennek bizonyult. Éppen ezért nehéz következtetéseket levonni, de a fentebb vázoltak alapján e kapcsolatok „nagyobb számú” jelenlétét a 19. század utolsó három évtizedére tehetjük. Forrásaink azt sem teszik lehetővé, hogy társadalmi kategóriához kössük a vadházassági kapcsolatokat, de bizonyos, hogy a szegényebb társadalmi csoportok (szolgálók, napszámosok) körében magasabb számban lehetett jelen e kapcsolattípus (nemzetiségi hovatartozástól függetlenül).

A vadházassági esetek hátterében álló konkrét eseményekre figyelve, általában valamilyen „akadályozó tényező” körvonalazódik, például túl alacsony vagy előrehaladott kor, gazdasági önállótlanág, rossz anyagi helyzet és ehhez kötődően a szolgálatra járás, hosszas távollét, rokonok, család befolyása, már meglévő házassági kapcsolat, melynek felbontása egyházi, gazdasági stb. akadályba ütközött. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt sem, hogy a különféle felekezeteknek megfelelően párhuzamosan érvényben lévő házassági jogok előírásai, valamint az ezeknek megfelelő házasságjogi eljárások sokszor egymással ellentétesek voltak, így a vegyes házasságok esetében az egyik egyházi jog szerint érvényesen megkötött házasság a másik szerint érvénytelennek minősülhetett. Bár a 19. század második felében a vegyes házasságok megkötése és felbontása körüli kérdések terítéken voltak, az 1868. évi szabályozás⁴² ellenére a visszaélések nem szűntek meg.

A fentebbi tényezők természetesen a korábbi századokban sem voltak ismeretlenek. Hogy valóban mi vezetett oda, hogy az egyes „akadályok” feloldásához vezető törvényes út keresése helyett, vagy egyáltalán tartós kapcsolat létrehozásakor egyre többen a vadházasság mellett döntsének, teljes érvénnyel a rendelkezésünkre álló adatok alapján eldönteni nem lehet. Kérdés, hogy léteztek-e az említett jelenséget csupán lokálisan befolyásoló tényezők, mennyire játszott a vadházasságok elterjedésében szerepet a megváltozott erkölcsi értékrend, a társadalom és egyház közti átalakult kapcsolat, az elmélyült gazdasági nehézségek stb., vagy csupán a házasság polgári szerződésésként való felfogásának elterjedésével állunk szemben az ezt bevezető törvény érvénybelépte előtt?

42 CJH 1868. évi XLVIII. tc. a vegyes házassági válóperekéről; 1868. évi LIII. tc. a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonzosságáról.

A sokszínű valóság megismerésének korlátaitól eltekintve, e kapcsolattípus 1895 előtti jelenlétére való figyelés árnyalhatja egyes kutatási témák irányvonalait és eredményeit. Itt említhetjük többek közt a házasodási, újraházasodási és családbomlási mutatók értelmezését, de a korabeliek által Székelyföldre oly jellemzőnek tekintett törvénytelen születések elterjedtségének elemzését vagy ehhez kapcsolódóan a törvénytelen gyerekek társadalmon belüli helyzetének vizsgálatát is. A törvénytelen gyerekek nem minősíthetők egységes társadalmi rétegnek, bizonyos, hogy a vadházasságban született gyerekek közösségen belüli státusa, megítélése nem volt azonos a nemi kicsapongás eredményeként született gyerekek közösségen belüli helyzetével.

MARRIAGE OR CONCUBINAGE? SOME IDEAS REGARDING THE PRESENCE OF CONCUBINAGE RELATIONSHIPS IN ODORHEI COUNTY PRIOR THE YEAR 1895

Keywords: *Odorhei County, family, marriage, concubinage*

In the 19th century, the society was family-centric. Both secular and ecclesiastical institutions sought to control the family due to its multiple functions in society. The gravest crimes, which jeopardized the institution of the family, were considered sins attached to the sexual life, including concubinage. Concubinage meant the illegitimate cohabitation of two persons, which was not accepted by the church or the secular authorities, because it lacked the formality of a public sanction by the Church. It presumed the existence of both physical and spiritual contacts between the parties, together with the maintenance of a common household. In the present paper we wish to explore the characteristics, the causes and the spread of concubinages. Temporally, the present study is limited to the period between the years 1801–1895, and geographically it focuses on Odorhei (Udvarhely) County. As a source of our assessments we have used ecclesiastical archival sources, principally registers of births, records on church visits and divorce papers.

CĂSĂTORIE SAU CONCUBINAJ CÂTEVA IDEI PRIVIND RELAȚIILE DE CONCUBINAJ ÎN COMITATUL ODORHEI ÎNAINTE DE ANUL 1895

Cuvinte-cheie: *Comitatul Odorhei, familie, căsătorie, concubinaj*

În secolul al XIX-lea instituția de bază a societății era familia, care prin multiplele sale funcții se afla în atenția autorităților laice și ecleziastice. Pornind de la funcțiile căsătoriei și ale familiei, culpele considerate a fi cele mai periclitante în ceea ce privește instituția familiei erau cele legate de viața sexuală, printre care și relațiile de concubinaj. Acest tip de relație poate fi definit ca o conviețuire nelegitimă între un bărbat și o femeie, deci o coabitare fără îndeplinirea formelor legale de căsătorie și ca atare neacceptată de către autorități, și care se baza nu numai pe relații sexuale, dar și afective, presupunând în același timp și întreținerea comună a unei gospodării. Studiul încearcă să schițeze câteva informații, caracteristici și date statistice privind răspândirea relațiilor de concubinaj. Aria de cercetare se extinde asupra Comitatului Odorhei, iar în timp ne concentrăm pe perioada dintre anii 1801–1895. Ca surse arhivistice propunem analiza registrelor parohiale de stare civilă, a protocoalelor de vizitații, respectiv a documentelor întocmite de forurile ecleziastice, care aveau competență în cazurile matrimoniale.